

NAUDININKAS VEIKSMAŽODINIŲ DAIKTAVARDŽIŲ JUNGINIUOSE

Veiksmažodžių valdomas galininkas veiksmažodinių daiktavardžių junginiuose paprastai keičiamas kilmininku. Lietuvių kalbos gramatikose paminimas ir vienas kitas junginys su naudininku, atitinkantis veiksmažodinius junginius su galininku. Vyrauja nuomonė, kad lietuvių kalbai tokie junginiai nebūdingi, tačiau dabartinės publicistikos kalboje jų vartojama ne tiek jau mažai. Remdamiesi jos duomenimis, pabandykime pasiaiškinti, kas lemia, kad tam tikrais atvejais vartojamas ne kilmininkas, o naudininkas.

Junginius su naudininku paprastai sudaro tie daiktavardžiai, kuriie iš veiksmažodžių padaryti galūninės darybos būdu. Tokie yra daiktavardžiai *atgaiva*, *atsvara*, *parama*, *pagarba*, *poveikis*, *pomēgis*, *iššūkis*, *užuojauta*, pvz.: *Skaitau šiuos romanus ir randu juose ne tik atgaivą širdžią, bet ir ramų poilsį* L 1998 06. *Atsvara šiam efemeriskam baltumui – taurus sodrių tonų baldų tikas ir raudonmedis* N 2002 07–09. *Ankara neleis JAV pajėgoms naudotis šalies karinėmis bazėmis per karą su Iraku, jei Vašingtonas nesuteiks garantijų raštu dėl finansinės paramos Turkijai ir jos vaidmens galimame kare* LR 2003 02 22. *Lietuvos pozicija – remtis pagarbos valstybės suverenumu, veiksmingos sienų kontrolės, pariteto, Šengeno teisyno principais, reikalauti garantijų stojimo į ES sutartyje* LR (R–V) 2002 11 10. *Karui su Iraku neprailgus, neigiamas poveikis naftos tiekimiui nebus didelis* LR 2002 11 16. *Pomėgių knygoms paveldėjau iš mamos* M 1998 12. *Parlamentarų deportavimas – iššūkis Rusijai* LR (R–V) 2002 01 26. Čia ypač minėtinas daiktavardis *meilė* – jis dabartinės publicistikos kalboje objektine reikšme dažniau vartojamas su naudininku nei su kilmininku, pvz.: *Esu šventai įsitikinusi, kad tévo meilę vaikui nė kiek ne mažesnė už motinos* L 2001 09. *Italijos karo policijos karininkas neabejojo, jog Kaljario apylinkėse žinomą ir gerbiamą verslininką į nusikaltimą pastūmėjo beprotiška meilė lietuviui* LR 2002 06 28. *Tuomet nereikia ir kalti jaunimui į galvas [kalbų] apie meilę gamta i* KP 2001 06.

Iš priesagų vedinių naudininką gali prisijungti priesagos *-imas* daiktavardžiai, turintys sukonkretėjusią reikšmę. Dažniausiai jie

žymi kokį rašytinį dokumentą, pvz.: *NATO generalinis sekretorius J. S. pasirašė oficialius kvietimus šiu šalių vyriausybėms* V 1997 12 06. *Pavyzdžiui, paklausimas prokuratūrai – patikslinti tikrinimo duomenis – gali kainuoti vieną ar pusantro tūkstančio JAV dolerių LR 2002 11 23. Virš vagonėlio durų – išspėjimas visiems kareiviams LR (R-V) 2002 11 23. Abonentai ir išankstinio mokėjimo paslaugos „Extra“ naudotojai trumpuoju numeriu 1301 gali siustyti SMS žinutę su klausimu JAV prezidentui LR 2002 11 16. Ukrainos generalinis prokuroras atsisakė tirti kaltinimus šalies prezidentui LR 2002 11 26.*

Retai naudininką prisijungia kitos reikšmės priesagų -imas, -ymas vediniai, pvz.: *Čia prisdėjo ir nedidelės, bet gana energingos Amerikos lietuvių bendruomenės spaudimas JAV Kongreso nariams ir Baltiesiems rūmams LR 2002 11 23. Ketvirtieji „Auksinių svogūnų“ apdovanojimai tapo dar vienu rimtu išbandymu Lietuvos politikams TVA 2002 04 06–12. Šios priesagos vediniai, turintys abstrakčią reikšmę, paprastai valdo kilmininką, pvz.: Jų kūrybos diegimo tempai vis spartėja LR (R-V) 2003 01 25. Bet JAV žino, kad trečios atominės bombos (po Hirosimos ir Nagasaki) panauojimais baigtusi jų pasauliniu pasmerkimu LR (R-V) 2003 01 25. Dėl JAV pradėto bėlaisvių gabenimo dar tą pačią dieną savo poziciją pareiškė žmogaus teisių gynimo grupės LR 2002 01 12. Apklausų duomenys paskelbti kaip tik tuo metu, kai Generalinė prokuratūra pradėjo vyriausybės puolimą LR (R-V) 2001 11 10.*

Daiktavardžių, valdančių naudininką, ir daiktavardžių, valdančių kilmininką, lyginimas leidžia daryti prielaidą, kad naudininką veiksmažodiniai daiktavardžiai linkę prisijungti tada, kai jie atitrūksta nuo pamatinio žodžio, t. y., kai jų darybos formantas neryškus, arba kai jie įgauna konkrečią reikšmę. Tokiais atvejais veiksmažodiniai daiktavardžiai naudininką valdo kaip neišvestiniai konkrečios reikšmės žodžiai, kaip, pavyzdžiui, *laiškas broliui*. Kai kurie daiktavardiniai junginiai, atitinkantys objektinės reikšmės veiksmažodinius junginius, priartėja prie konkrečiųjų daiktavardžių junginių – jų reikšmė būna nebe tiek objektinė, kiek adresatinė, plg.: *parama Turkijai ir parama, skirta Turkijai; kvietimas vyriausybėms ir kvietimas, skirtas vyriausybėms; paklausimas prokuratūrai ir paklausimas, skirtas prokuratūrai*.

Ryšio su pamatiniu žodžiu susilpnėjimas – tik viena iš galimų naujininko vartojimo priežasčių. Tikresnė ir konkretesnė priežastis, dėl

kurios pasirenkamas naudininkas, dažniausiai būna dviprasmybės vengimas. Žinoma, kad daiktavardiniuose junginiuose su kilmininku šis linksnis gali turėti ir subjektinę reikšmę, todėl pavartoju objektių kilmininką jis gali būti painiojamas su subjektiniu kilmininku. Pavyzdžiui, junginį *Dievo meilę* galime suprasti ne tik kaip objektinį, padarytą iš *mylėti Dievą*, bet ir kaip subjektinį, padarytą iš *Dievas myli*. Tokių dviprasmybių susidaro tada, kai priklausomasis daiktavardinio junginio dėmuo yra daiktavardis, žymintis gyvą būtybę ar įasmenintą daiktą, todėl tais atvejais ir vartojamas naudininkas, pvz.: *Bet meilė Dievui – visai kas kita nei meilė žmogui* (plg. *Dievo meilė – žmogaus meilė*) L 1998 08. Šv. *Valentino dieną vienas sostinės restoranas nutarė išreikšti savo meilę žurnalistams* (plg. *žurnalistų meilę*), pavaišindamas juos stručių kiaušiniais VŽ 2003 02 18. Anot eksperto, nors partijų lyderiai deklaruoją paramą *V. Adamkui* (plg. *V. Adamkaus paramą*), jų klausys anaipolt ne visi šių partijų nariai ir rinkėjai R 2002 12 28. Kalėdinį eglucių parke buvo pastatyta dėžė, į kurią vaikai iki Kalėdų gali mesti laiškus su prašymais *Kalėdų Seneliui* (plg. *Kalėdų Senelio prašymais*) LR 2002 12 07. Naudininkas vartojamas ir su kitais daiktavardžiais, kai kilmininkas gali būti painiojamas su subjekto kilmininku, pvz.: *Šiuo metu abu šie veiksmai daro ryškų negatyvų poveikį ekonominei Lietuvos perspektyvai* (plg. *perspektyvos poveikį*) LR (R-V) 2002 01 12.

Naudininkas pavartojuamas ir tais atvejais, kai jokių dviprasmybių nesusidarytų. Rinktis ne kilmininką, o naudininką gali skatinti tai, kad kilmininko pozicija jau būna užimta subjektinio kilmininko, o kartu subjektinį ir objektinį kilmininką lietuvių kalboje vengama vartoti, pvz.: *Tai reikalauja ne tik daug jo paties kūno pastangų, bet taip pat ir pacientų ištvermės skausmui* LR (SA) 2002 01 26. *Ji miegdžioja savo anytos Indriros Gandhi manieras, balso moduliaciją, net jos pomėgi švelnių spalvų sariams* E 1999 02 08–14.

Kartais subjektinio kilmininko sakinyje nėra, tačiau pavartoju objekto kilmininką gali susidaryti kitokių kilmininkų grandinė, pvz.: *JAV galės naudoti jų balsus kaip tam tikrą atsvardą prieškomis tendencijomis Europoje* (plg. *prieššukų tendencijų Europoje atsvarą*) LR (R-V) 2002 06–08. Turtuolis nesutinka, kad miego trūkumas dvi savaites iš eilės – tai sunkus išbandymas jo sveikatai (plg. *jo sveikatos išbandymas*) LR (GB) 2002 06 29.

Naudininką gali palaikyti ir sakinio veiksmažodis, pvz.: *Rugsėjo 27-ąją į Irako ambasadą Baltarusijoje buvo nusiūstas kvietimas Ira-*

ko armijos karininkams (plg. *buvo nusiūstas karininkams*) LR (R-V) 2001 10 20.

Naudininko vartojimą daiktavardiniuose objektiniuose junginiuose dažniausiai lemia ne viena, o kelios iš čia paminėtų aplinkybių. Pavyzdžiui, sakinyje *Kita vertus, svarbią paramą karinei kompanijai Afganistane Jungtinėms Valstijoms pavyko išgauti dvišalių susitikimų su Rusijos ir Kinijos vadovais metu* (LR (R-V) 2001 11 27) naudininkas padeda išvengti ir dviprasmybės, ir kilmininkų grandinės; be to, su pamatiniu žodžiu daiktavardis *parama* turbūt siejamas mažiau nei priesagos vedinys *rémimas*. Sakinyje *Ne mažiau absurdiskais galima pavadinti konservatorių rémęjų kaltinimus Baltijos televizijai* (V 1997 12 06) kilmininkas neįmanomas todėl, kad jo pozicija jau užimta subjekto kilmininko, bet jei jo ir nebūtų (plg. *konservatorių rémęjų pateiktus kaltinimus Baltijos televizijai*), kilmininkas būtų neparankus dėl galimos dviprasmybės ir dėl kilmininkų grandinės.

Taigi daiktavardiniuose junginiuose, atitinkančiuose veiksmažodinius junginius su galininku, naudininkas tam tikrais atvejais gali būti vartojamas. Tokią vartoseną lemia įvairios konkrečios aplinkybės.

Gauta 2003 06 16

ŠALTINIAI

E	– Ekstra (savaitinis žurnalas)
KP	– Kelionės ir pramogos (žurnalas)
L	– Laima (žurnalas)
LR	– Lietuvos rytas (dienraštis)
LR (GB)	– Gyvenimo būdas („Lietuvos ryto“ priedas)
LR (R-V)	– Ryтай – Vakarai („Lietuvos ryto“ priedas)
LR (S)	– Sostinė („Lietuvos ryto“ priedas)
LR (SA)	– Sporto arena („Lietuvos ryto“ priedas)
LŽ	– Lietuvos žinios (dienraštis)
M	– Malonumas (žurnalas)
Mot	– Moteris (žurnalas)
N	– Namas, kuriame gyvenu (žurnalas)
R	– Respublika (dienraštis)
TVA	– Televizijos antena („Lietuvos ryto“ savaitinis priedas)
V	– Veidas (savaitinis žurnalas)
VŽ	– Vakaro žinios (dienraštis)